

словесности Императорской Академии наук. 1915. — 337 с.

24. Вернадский Г. Русское масонство в царствование Екатерины II. — СПб.: Издательство имени Н. И. Новикова. 1999. — 569 с.

25. Некрологическое описание доктора Багрянского // Всеобщий журнал врачебной науки. — 1813. — № 4. — С. 117–118.

26. Лавыдовский Л. Я. Рассуждение об истинном человеческом благе // Вечерняя заря. — 1782. — Ч. 1. — С. 185–199.

27. Голубенко П. Україна і Росія в світлі культурних взаємин. — К.: «Дніпро», 1993. — 447 с.

К. Т. Черкасова

О. ПАЛИЦИН І ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА СЛОБОЖАНЩИНИ КІНЦЯ ХVIII–ПОЧАТКУ ХІХ ст.

*«Где ширкиль и перо, и ты, любезна Лира,
Павали лучшее вкишатъ мне счастье мира...
Где я довольным быть навек моей сидьбой
И жить самим собой...»*

А. Палицин «Послание к Привете»

П. С. 1941.

Постать харківського просвітителя Олександра Олександровича Паліцина (1749–1816) znana в Україні в зв'язку з діяльністю організованого ним на початку ХІХ ст. просвітницького гуртка, відомого в історії як «Попівська академія». В історичній, мистецтвознавчій, краєзнавчій літературі другої половини ХІХ ст. неодноразово відзначалася велика роль його особистості в справі розвитку культури і просвітництва не лише на Слобідській Україні, де він провів більшу частину свого життя, але й далеко за її межами [2, С. 100–111].

О. О. Паліцин належав до старовинного дворянського роду, який переселився з Великої Росії до Слобідської України, що опосередковано підтверджується відсутністю прізвища О. О. Паліцина в списку осіб, занесених до старовинної родовідної книги Слобідсько-Української губернії 1767 р. Своєю батьківщиною він вважав Новгородщину. Предком Паліцина був відомий келар Троїцько-Сергієвої лаври Авраам Аверкій Іванович Паліцин [3, С. 380], який брав активну участь в визвольному русі проти польської навали в 1620 р. До 1770 р. О. Паліцин служив в Пе-

ІСТОРІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІСТИКИ

тербурзі ад'ютантом російського фельдмаршала П. О. Румянцева-Задунайського [4]. В чині прем'єр-майора вийшов в відставку і оселився в с. Попівці Харківської губ., за 15 верст від повітового міста Сум, де й провів своє життя [2, С. 101]. Село Попівка було засноване сумським священником О. Словенським і в другій половині XVIII ст. належало до володінь ахтирського поміщика О. С. Савинова [5: 6]. З часом Попівка об'єдналась з с. Железняк Сумського пов. (нині Сумської обл.) [7], а після смерті О. Паліцина перейшла в власність його друга і учня М. Ф. Алфьорова [5].

Будинок О. Паліцина не зберігся. У краєзнавчій літературі зустрічаються згадки про існування в Железнику «подільського дому» Кириякових (рос. Кириаков), в наступному перебудованого, з яким і пов'язується історія так званої «Попівської академії». Виявлені в архіві земельні плани маєтку Миколи Дмитровича і Аркадія Дмитровича Алфьорових [8] дають уявлення про його розташування серед мальовничої природи. Спосіб життя «попівського пустельника», як себе називав О. Паліцин в поетичних творах, відповідав тодішнім уявленням дворянського стану про життя на лоні природи. У своєму листі до В. Н. Каразіна від 30 березня 1806 р. він захоплено писав про своє «...особливе задоволення годувати з своїх рук птахів і білок, які жили в тіні вікових дубів, що оточували його сільський будиночок [9].

Наприкінці XVIII ст. Сумський і Ахтирський повіти Харківської губернії були найбільш густо населеною частиною Слобожанщини. Просвітницький гурток «Попівська академія» став на той час центром художніх і просвітницьких інтересів досить великої території. Саме тут народилася ідея створення в Сумах університету для дворянських дітей і школи для різночинців.

У поемі «Послание к Привете» серед 70 російських письменників О. О. Паліцин згадував учасників свого просвітницького гуртка «Попівська академія». З літераторів столичної школи його представниками були письменник і поет В. В. Капніст, письменники С. М. Глінка та Є. І. Станевич. Як поети вони сформувалися в петербурзькому літературному середовищі та згодом тривалий час мешкали в Україні, привносячи столичні віяння в культурне життя Слобожанщини. Так батько В. В. Капніста оселився в Україні після російсько-турецької війни. В. В. Капніст (1757–1823) — автор сатиричної комедії «Ябеда» і знаменитої оди «Вольность» — з 1780-х років жив в с. Обухівці Полтавської губ., маєтку свого батька [1, С. 180]. Він займався не лише літературною, а й громадською діяльністю, обіймав виборні посади.

С. М. Глінка (1776–1847) неодноразово бував в «Попівській академії» в 1799–1802 рр. [1, С. 195]. У 1802 р. недовгий час жив в маєтку поміщика Хрушова в с. Рясне як вчитель [1, С. 111]. В своїх творах пропагував ідеї виховання молодого покоління в народному дусі.

Поет і письменник Є. І. Станевич (1775–1835) походив з Ніжина. Освіту здобув в Московському комерційному училищі. Рано почав займатися літературною діяльністю. У 1802–1804 рр. мешкав в поміщиків Кондратьєвих в маєтку Низи поблизу Сум [10]. За рекомендацією О. Паліцина деякий час служив губернатором в Г. Шидловського в Старому Мерчику, звідки часто приїздив до О. Паліцина в Попівку разом зі своїм вихованцем. Йому Є. Станевич присвятив свої переклади «Сільського життя» Ж. Деліля і «Ландшафтів або дослідів про сільську природу» Незай-Мерзонія [2, С. 109]. Працював також вихователем в родині П. М. Штеричевої, племінниці харківського полковника Я. Донець-Захаржевського, в якого половгв жив Г. С. Сковорода і якому Є. Станевич присвятив свій переклад з Плутарха [1, С. 196]. У 1804 р. Є. Станевич виїхав до Петербурга.

До «Академії» належали також перекладачі П. С. і Л. С. Байкови, поет І. Ф. Богданович (1743–1803), який в 1786 р. прибув з Петербурга до Сум [2, С. 111]. Серед учасників «Академії» згадується також ім'я письменника В. Л. Пушкіна.

Традиції просвітництва на Слобожанщині були продовжені засновником Харківського університету, вченим і громадським діячем В. Н. Каразіним, з яким О. Паліцин, судячи з адресованого йому та опублікованого в журналі «Молодик» листа, підтримував дружні стосунки [12]. Через знаного в столичних колах поміщика М. І. Камбурлея О. Паліцин був знайомий з К. Р. Дашковою, відомим російським культурним діячем, президентом Петербурзької академії наук.

О. Паліцин підтримував стосунки з найбільш впливовими особами краю, вважаючи багатьох з них своїми друзями. Численні представники харківського дворянства походили з старовинних родів Кондратьєвих, Донець-Захаржевських, Голіциних, Полуботків, Шербіних, Квіток, Трубецьких. Губернські предводителі дворянства Г. Р. Шидловський, М. І. Камбурлей, Н. Р. Подгоричани, А. Д. Кантемир були близьки до кола освіченого столичного дворянства.

Від 60-х років XVIII ст. в середовищі харківського дворянства почався процес засвоєння просвітницької ідеології. Архітектор і художник Г. К. Лукомський, відомий дослідник культурного

ІСТОРІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІСТИКИ

життя провінції, відзначав високий рівень розвитку на Слобожанщині маєткової культури. На підтвердження цього він наводив твори мистецтва і архітектури значного художнього рівня, що належали авторам столичної школи та їх учням. При цьому Г. Лвкомський підкреслював значення особи О. Паліцина в цьому процесі, зазначав, що під його впливом місцеві поміщики створювали в своїх маєтках будинки за проектами кращих столичних зодчих, збирали бібліотеки, облаштовували театри.

У більшості бібліографічних джерел О. Паліцина називають письменником і перекладачем. Коло його літературних інтересів визначалося відданістю ідеям письменників шишковської школи. Сам О. Паліцин не зараховував себе ні до якого літературного товариства. За відгукami В. І. Ярославського, він був ревним шанувальником Вольтера.

У письменницькому середовищі початку ХІХ ст. О. Паліцин був досить відомим, хоча його власні літературні доробки нечисленні. К. М. Батюшков в своїх творах відводив йому місце в одному ряду з М. О. Львовим:

«Хвала тебе, протяжный Львов,
Ковач речений смелый
И Палицын, гроза чтепов,
В Поповке поседельный....

ГЗ, С. 1731

У літературних журналах того часу ім'я О. Паліцина згадується з приводу полеміки, яка відбулася через рецензію на його поему «Послание к Привете» [12]. Є. Станевич присвятив О. Паліцину цілий розділ в своєму творі «Способ рассматривать книги» [3, С. 381]. Найбільшого визнання, судячи з відгуків, здобув поетичний переклад російською літературною мовою «Слова о полку Игореве», (Харків, 1807). М. Ф. Сумцов вважав цей переклад О. Паліцина «видатним явищем» серед сучасних йому творів за внутрішньою побудовою літературної мови, простотою, і ясністю художніх образів [2, С. 215].

Головним спрямуванням літературної діяльності О. Паліцина були переклади творів західноєвропейської літератури: Вольтера, Ж.-Ж. Руссо (російський переклад «Новой Элоизы» витримав два видання), Жерардена («О составлении ландшафтов»), Ж. Деліля, Ж. Ф. Сен-Ламбера («Времена года»), Мільва, що видавалися в різний час в Москві, Петербурзі, Харкові.

Протягом 1802–16 рр. О. Паліциним були перекладені ро-

сійською і опубліковані в різних виданнях Харкова, Санкт-Петербурга і Москви сім творів західноєвропейської просвітницької літератури, яким належало важливе місце в осмисленні поетики художньої культури романтизму. Поетичні символи літератури початку ХІХ ст. здобули відображення в асоціативних образах природнього оточення заміських маєтків, при створенні садів та парків пейзажного стилю, в художніх образах творів живопису, що прикрашали інтер'єри палацових будівель.

Достатньо згадати, що вперше в Російській імперії в перекладі О. Паліцина в 1803 р. з'явилася поема Ж. Деліля «Сади или искусство украшать сельские виды», яку було видано в 1814 р. друкарнею Харківського університету. У перекладі О. Ф. Воєйкова ця поема з'явилася лише в 1816 р. [13, С. 194]. При цьому О. Воєйков супроводив своє видання перекладом коментарів Деліля та деякими примітками, запозиченими з перекладу О. Паліцина [13, С. 194, 226]. Особливу популярність поеми в Росії відомий російський культуролог академік Д. С. Ліхачов пояснював тим, що нові принципи садівництва, описані в поемі, не потребували складних філософських переосмислень. Прочитавши Деліля одразу можна було займатися облаштуванням пейзажного саду. Для нього була важливою, насамперед, видовишна сутність, що відображала естетичні принципи створення натурального природного середовища [14]. Поему можна вважати практичним посібником зі створення штучних пейзажів маєткових парків [15].

«Сад есть обширная и сельская картина
Рисуй! Поляна, холм, ручей, долина,
Оттенки муравы, деревьев и листов,
Отливы, яркий блеск и пестрота цветов,
Часы и времена, переменная погода,
И дневный малый круг, и круг великий года:
Вот краски, полотно, вот кисть, соображай:
Твоя природа! Сам рисуй и исправляй...».

У всіх напрямках своєї літературної творчості О. Паліцин виявив себе послідовником романтичного напрямку. Так він описував власний будинок в Попівці — втілення певного естетичного ідеалу: «...От течи дом должен был покрыться соломой. Пол сельскую соломенную кровлю подставлены сохи..., стены обложены наростами из дерев и покрыты разноцветным мхом, около окон поставлены смородинные притолки в виде арок, что все, разрушив симметрию, дает строению вид странный, дикий и живописный» [5].

ІСТОРІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІСТИКИ

Нові ідеї романтизму здобули значне поширення в провінційному середовищі. Культ заміського життя був реалізований архітектурними засобами організації маєткових ансамблів і засобами пейзажного живопису — в штучно створених пейзажах маєткових парків. Маєтки будувалися за відомою схемою, заснованою на включенні до єдиного комплексу палацових будівель, споруд культового призначення, службових і господарських дворів, що цілісно сприймалися в сільському природному оточенні, на тлі пейзажного парку.

Просвітницька діяльність О. Паліцина та учасників його «Академії» мала безпосередній вплив на розвиток маєткової культури, хоча літературні свідчення про характер цієї діяльності є досить скупими. Коло особистих контактів О. Паліцина в середовищі губернського дворянства дозволяє вважати його причетним до створення найбільш вагомих архітектурних ансамблів Слобожанщини. За свідченням мистецтвознавця Г. К. Луккомського, О. Паліцин «...в кінці XVIII–на початку XIX вв. украсив своїми спорудженнями многие города и села Слободской Украины: Ахтырку, Лебедин, Тростянец, Краснотуркск, Хотень, Штеповку. Но широкая литературная деятельность А. А. Палицына развернулась в Сумах и его окрестностях, где он постоянно жил, никогда не выезжая...» [16, С. 44]. У Хотині, маєтку М. І. Камбураля, за проектами О. Паліцина збудовані «большая каменная оранжерея, конюшни и целая улица деревянных сельских домов для музыкантов и певчих» [16, С. 45].

Перший відомий парк пейзажного стилю в Росії з'явився не раніше 1773 р. в с. Троїцькому поблизу Таруси, помісті К. Р. Дашкової. О. Паліцину належить ідея створення пейзажного парку на Слобожанщині в заміському палацовому ансамблі Старого Мерчика на Харківщині — маєтку предводителя дворянства Харківської губернії Г. Шидловського. Палац тут зводив губернський архітектор П. А. Ярославський. О. Паліциним побудовано в Старому Мерчику господарські служби, розташовані курдонером навпроти палацу: в пейзажному парку — «кам'яний манеж, альтанку, резервар, ротонду в вигляді круглого храму зі склепіннями» [10, С. 133]. Парк з мальовничими пейзажами, штучними ставками, альтанками на островах створювався не раніше 1776–78 рр. одночасно з будівництвом палацу. Тут же О. Паліцин побудував кам'яну церкву, креслення до проекту якої виконав В. І. Ярославський. Інтер'єри палацу — величезного двоповерхового будинку на високому цоколі, приписуваного І. Е. Грабарем до творчості архітектора Баженова, прикрашали художні твори столичних майс-

трів. У вітальні висіли портрети пензля В. Л. Боровиковського. Особисті архіви володарів маєтку не збереглися, тому документально авторство О. Паліцина не підтверджене.

Старий Мерчик був місцем, яке охоче відвідували любителі мистецтва і природи. У Старому Мерчику жив і працював учителем французької мови відомий письменник І. Ф. Вернет; йому О. Паліцин присвятив вірші, опубліковані в журналі «Харьковский Демокрит» в 1816 р. [17]. Влітку 1848 р. в Мерчику перебував останні свої дні відомий художник-пейзажист, родоначальник акварельного портрету — П. Ф. Соколов [18].

З особистих архівів О. О. Паліцина збереглося 17 листів, адресованих архітектору В. І. Ярославському, що датуються 1802–11 роками. Про них В. Ярославський згадує в своїх «Записках», опублікованих в «Киевской старине» за 1887 р. У них він наводить перелік споруд і будівель, в проектуванні й будівництві яких О. Паліцин брав безпосередню участь. В типологічному відношенні це були переважно церкви, особняки і господарські будівлі для заміських маєтків. До їх числа належить ансамбль маєтку Славгород на Сумщині, що належав іменитому роду Наладжинських. У числі їх володінь на початку ХІХ ст. були також Янків Ріг, Іванівка та Кам'янка, в якій О. Паліцин запроектував і побудував Різдваву церкву.

З об'єктів, що збереглися в Славгороді, найбільш відомим є Троїцький храм (1808), що входить до ансамблю маєтку. Він детально описаний Г. Лвкомським, який характеризував його як досить типовий приклад палладіанського напрямку російського класицизму. Троїцька церква з дзвіницею належить до типу периптеральних храмів. Автор цитованого дослідження відзначав «отлично выполненные дорические колонны», вдало знайдені пропорції дзвіниці в вигляді масивного кубу з прямим отвором звонниці, яку увінчує «мошный и отлично скомпонованный дзвонниці со шпилем...», і як він вважав. — «храм вполне может быть причислен к числу лучших построек губернии» [16, С. 76]. Стилістично близькі йому: соборний храм в маєтку Великого Бурака (не зберігся) невідомого автора, за припущенням Г. К. Лвкомського, — В. П. Стасова, палац в Хотині архітектора Л. Кваренгі.

До числа найбільш значимих за задумом культових споруд О. Паліцина В. І. Ярославський відносив п'ятиглаву церкву Івана Предтечі в Штепівці Лебединого повіту, в маєтку П. М. Штеричевої. Храм знаходився в парку. Як вважав Філарет Гумілевський, за своїми розмірами він був найбільш значущим в західній частині Харківської єпархії. До центральної ротонди з трьох

ІСТОРІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІСТИКИ

боків прилягали багатоколонні портики. Церкву увінчував величезний купол з чотирма кутковими вежами. «Будучи устроенной на возвышенном месте, она видна со всех сторон на далеком расстоянии», — писав він Г19, С. 6011. Церква в Штепівці будувалася дев'ять років, починаючи з 1802 р. У своєму листі, датованому «августа 1806 г.» О. Паліцин називав храм однією з краших своїх будівель, висловлюючи, однак, жаль стосовно значних змін, внесених власниками до його первісного задуму: «...внутренние арки заглушены, в алтаре вместо круглых окон вверху, высечены нижние, ненужные, обширные и безобразные: так и крыльца сделаны вместо чунных или плитных — деревянные из сырого леса...» Г5, С. 391.

Різвяна церква в Кам'янці, побудована за проектом О. Паліцина в 1800 р. належала до типу храмів-ротонд, поширеного в заміському будівництві початку ХІХ ст. Улюблену класицистами круглу форму споруди О. Паліциним змінено: овальній формі плану відповідають і окреслення колонних портиків-лоджій.

О. Паліцин справив чималий вплив на творчість молодшого покоління митців Слобожанщини. Членами його «Академії» були архітектори В. І. Ярославський, А. І. Карлашевський, М. Г. Ушинський, Н. Ф. Алфьоров, а також Є. О. Васильєв, з ім'ям якого пов'язують найбільш вагомі архітектурні споруди періоду класицизму в Харкові Г2, С. 1111.

Архітектор В. І. Ярославський (1777–1860) — племінник харківського губернського архітектора П. А. Ярославського. Він народився в с. Тростянець Сумського повіту. У 1797 р. закінчив Харківське казенне училище і вступив на службу до губернського правління канцеляристом. Для поміщика М. І. Камбурлея він склав план — карту його маєтків на Квршині, брав участь в складанні Атласу Слобідсько-Української губернії 1797 р., за який здобув чин колезького реєстратора. До 1802 р. В. І. Ярославський працював в різних маєтках як учитель, землемір, архітектор. З О. Паліциним він познайомився в 1779 р. і в 1802–1804 рр. часто мешкав в нього постійно. Під керівництвом Є. Станевича він займався літературними перекладами з французької, керував будівництвом за проектами О. Паліцина, креслив плани і фасади будівель. Під час свого перебування в Петербурзі (1806–08) зрідка надсилав О. Паліцину нові книги і турбувався про видання його літературних праць Г2, С. 1091. У 1808 р. в Петербурзі, в класі професора архітектури А. Д. Захарова, В. Ярославський склав іспити на посаду губернського архітектора Г10, С. 2961.

З 1814 р. В. Ярославський став радником Херсонської казенної палати, згодом працював губернським землеміром. Протягом 1821–33 рр. займав різні посади в губернських правліннях: таврійському, твльському, калужському. У 1834 р. В. Ярославський вийшов в відставку і оселився в Сумах. Серед своїх архітектурних робіт він називав: проект кам'яного дому в с. Бугаєвці Ізюмського повіту, будинку поліції в Сумах (1798 р.), проект реконструкції будинку, в якому раніше жив полководець О. В. Суворов, під будинок «присутственных» місць. У Харкові В. І. Ярославський збудує особняк В.Р. Подгоричани, міські торговельні ряди і склади, будинки з квартирами для військових [11, С. 296].

Євген Олексійович Васильєв (1773–1833) походив з офіцерської родини. У 1786–93 рр. навчався в Гірничому училищі в Петербурзі, архітектурні проекти виконував під наглядом Л. Кваренгі (з 1788), згодом працював в майстерні Антоніо Порто і академіка архітектури О. М. Воронихіна [2, С. 533]. Службу розпочав в 1796 р. в Петербурзькому магістраті. В 1803 р. Є. Васильєв переїхав на Слобожанщину і був призначений ад'юнктом архітектури в Харківський університет. З 1817 р. Є. Васильєв — професор університету, автор університетських будівель, зведених в 1820–23 рр. вздовж Університетської вулиці, а також дзвіниці Успенського собору (1821–33, 1837–44), яку після його смерті завершив архітектор А. А. Тон.

Творчий спадок Є. Васильєва свідчить про його провідну роль серед харківських архітекторів доби класицизму. Під його наглядом для головного корпусу університету, що відкрився в 1805 р., було прилаштовано будівлю генерал-губернаторського дому з надбудовою бокових флігелів для хімічного і фізичного корпусів. Він же проектував квартал нових університетських корпусів на протилежній стороні вулиці, серед яких провідне місце займає споруда університетської бібліотеки з актовим залом, церквою і обсерваторією. До комплексу будівель входять дво- та триповерхові учбові корпуси, гуртожиток «казеннокоштных» студентів, житлові будинки з квартирами для викладачів. Є. Васильєву приписують авторство Дмитрієвської (1807), Каплунівської (1809), Мирноносицької (1819) церков (не збереглися), Миколаївської церкви на Григорівці (1821). Разом з архітектором В. Лобачевським він проектував будинок Дворянського зібрання (1814–20), з архітектором І. Вателетом — двоповерховий будинок 1-ої чоловічої гімназії по вул. Московській. Під його наглядом будувався архиєрейський будинок на території Свято-Покровського монастиря (1825), головний корпус духовного училища на Бурсацькому взвозі. Посада університетського архіте-

ІСТОРІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІСТИКИ

ктора на той час передбачала також здійснення керівництва розбудовою приміщень для всієї мережі закладів учбового округу. провідне місто в якому займав Харківський університет. За проектами Є. Васильєва побудовано декілька училищ в інших містах губернії, будинки гімназій в Курську та Воронежі [20].

Учнем, помічником і продовжувачем традицій О. Паліцина в «Академії» був Микола Федорович Алфьоров (1778–1840), брат вихованця Академії мистецтв Федора Федоровича Алфьорова [21]. Від О. Паліцина він успадкував маєток в Попівці [8]. Короткі відомості про творчу біографію М. Ф. Алфьорова характеризують його як прихильника західноєвропейської культури [21]. Початкової архітектурної освіти він не здобув, хоча харківський історик Е. К. Редін в своїх матеріалах називає його учнем Камерона [22]. Кілька років, починаючи від 1800 р., М. Алфьоров жив в Попівці. З весни 1805 р. був «почесним членом Академії» і, за словами М. Сумцова, — «показал нервшимые к ней чувства и предпринял многие труды в ее пользу...» [2, С. 107]. З художніх творів М. Алфьорова цього періоду відомі чотири архітектурні акварельні пейзажі, виконані ним в Попівці в 1800 р., які довгий час зберігалися в Музеї вишуканих мистецтв і старожитностей Харківського університету. Два з них: «Пам'ятник в гроті» та «Будинок між деревами» — були вміщені М. Сумцовим в 1888 р. в «Харьковском сборнике». Навчався архітектурі за кордоном. На кошти О. Паліцина і В. Каразіна та за сприяння Петербурзької Академії мистецтв М. Алфьоров здійснив подорож до Італії та Франції. Опубліковані в журналі «Молодик» листи М. Алфьорова з враженнями від поїздки свідчать про його інтерес до римської та грецької архітектури [11, С. 198]. У 1805–11 рр. М. Алфьоров двічі побував за кордоном. Разом з О. Паліциним і своїм сином О. М. Алфьоровим він доклав зусиль до створення великої художньої колекції, яку в 1872 р. було передано до Музею вишуканих мистецтв і старожитностей Харківського університету. До неї входили книги, малюнки і гравюри, чимало картин, які було придбано в художника І. Айвазовського, з яким М. Алфьоров був в дружніх стосунках [23].

З архітектурних побудов М. Алфьорова збереглася церква в Великому Бобрику на Сумщині. Проектуванням храму він займався після повернення з Петербурга, поселившись в помісті М. І. Камбурлея в Хотині [19, С. 45]. Романтичний сюжет акварельного пейзажу «Пам'ятник в гроті» (1800) М. Ф. Алфьоров поклав в основу про-

ектву пам'ятника загиблим воїнам в Казані (1817–23). Храм-монумент побудований під наглядом архітектора Шмілта [24, 25], в подальшому реконструйований архітектором Пятницьким.

Про архітекторів Антона Івановича Карлашевського, який обіймав посаду губернського архітектора в Чернігові, і Моїсея Григоровича Ушинського біографічні дані не збереглися. Останнього високо оцінював В. Н. Каразін і рекомендував його як архітектора протоірею А. О. Самборському «для комітету розвитку в Росії англійського хліборобства».

Особливості історичного розвитку Слобідської України були такими, що тут досить швидко сприймалися привнесені класицизмом ідеї просвітницької ідеології, що на початку ХІХ ст. здобули забарвлення громадянськості та альтернізму. Особа харківського просвітителя О. Паліцина, яка дивувала багатьох дослідників різноманітністю інтересів, була знаковою для тієї доби. За внеском в розвиток культури кінця ХVІІІ–початку ХІХ ст. його слід розглядати в одному ряду з такими відомими представниками тодішньої російської культури як М. О. Львов і А. Т. Болотов. Діяльність О. Паліцина не залишилась поза увагою сучасників. За заслуги на просвітницькій ниві він в 1810 р. був обраний Почесним членом Харківського університету [4], а в 1814 р. — дійсним членом «Общества наук» при Харківському університеті [26].

Літературний спадок О. Паліцина розпорошено по сторінках видань, які становлять бібліографічну рідкість та є мало доступними для масової аудиторії. Поодинокі зі створених О. Паліциним пам'яток культового зодчества та об'єктів цивільної архітектури збереглися до нашого часу, причому в значно перебудованому вигляді. Та не дивлячись на це, в історії художньої культури Слобожанської України ім'я О. О. Паліцина — просвітителя, письменника, архітектора, вихователя цілої плеяди будівничих повинно зайняти належне йому високе місце.

1. Ніженець А. М. На зламі двох світів (розвідка про Г. С. Сковороду). — Х.: Прапор, 1970.

2. Сумцов Н. Ф. Культурный уголок Харьковской губернии (Поповская Академия) // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1888 г. — Х.: Тип. Губернского правления, 1888. — С. 100–111.

3. Батюшков К. Н. Сочинения К. Н. Батюшкова. Изданы П. Н. Батюшковым. — Спб.: Тип. В. С. Белашова. — Т. I. 1887. — С. 173, 380–381.

ІСТОРІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІСТИКИ

4. Сапухін П. А. Засновник першого літературного гуртка на Слобожанщині // Радянське літературознавство. — 1958. — № 1. — С. 127–129.

5. Сумцов Н. Ф. Из украинской старины. — Х.: Тип. Г. Н. Гагарина. 1905. — С. 36–40.

6. Багалеї Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). — Т. I (1802–1815). — Х.: В университетской тип., 1893–1898. — С. 38.

7. Ступак Ю. П. Видатні художники на Сумщині. — Х: Прапор. 1969. — С. 12.

8. Государственный исторический архив Харьковской области. — Ф. 72. Оп. I. Д. 841. Харьковское отделение Государственного земельного банка (чертежи). Планы имений помещиков. План дачи деревни Поповка владельцев Николая Дмитриевича и Аркадия Дмитриевича Алферовых Сумского уезда. 421 дес.

9. Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем. — Х.: Изд. Харьковского ун-та. 1910. — С. 882.

10. Записки В. И. Ярославского // «Киевская старина». — Т. XIX. — К., 1887.

11. Молодык на 1844 г. — Ч. 3. — Спб.: В тип. К. Жернакова. 1844. — С. 198–204.

12. Вестник Европы. 1807 — Ч. XXXV. — № 19.

13. Лотман Ю.М. «Сады» Делиля в переводе А. Ф. Воейкова и их место в русской литературе // Литературные памятники. Жак Делиль. Сады. Изд. АН СССР. — Ленинград: Наука. — 1987. — Прим. 10. — С. 191–209, 226.

14. Лихачев Д. С. Жак Делиль — учитель садоводства // Литературные памятники. Жак Делиль. Сады: Дополнения. — Ленинград: Изд. АН СССР. — 1987. — С. 210–213.

15. Делиль Ж. Сады или искусство украшать сельские виды. Пер. А. Воейкова. — Спб., 1816. — С. 10.

16. Луккомский Г.К. Старинные всадьбы Харьковской губернии. — Петроград: Изд. Н. В. Клейнмихель. 1917. — С. 44, 45, 76.

17. Палицин А. А. Послание Вернету // Харьковский Демокрит. 1916.

18. Чижова И. Родоначальник акварельного портрета (П. Ф. Соколов) // Юный художник. — 1987. — № 11. — С. 16–18, 44.

19. Гумилевский Филарет. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отд. III. Уезды Ахтырский и Богодуховский, Сумской и Лебединский. — М.: В тип. В. Готье. 1857.

20. Лейбфрейд А. Ю., Полякова Ю. Ю. Харьков. От крепости до столицы. — Х.: Фолио, 1998. — С. 142–144.

21. Виквулова А. Архитектор Н. Ф. Алферов // Традиції та новації в вищій архітектурно-художній освіті. — Х.: ХХІІІ. — Вип. 3. — 1998. — С. 7–9.

22. Редин Е. К. Музей Изящных Искусств и Древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905). — Х., 1904. — С. 39.

23. Багалея Д. И., Миллер Д. П. История г. Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). Историческая монография. Т. 2 (XIX–нач. XX вв.). — Х.: Изд. Харьковского городского общественного управления, 1912. — С. 45.

24. Дувльский П. Классицизм в казанском зодчестве. — Казань, 1930. — С. 10–27.

25. Калинин Н. Ф. Казань. Исторический очерк. Изд. 2-е. — Казань: Таткнигиздат, 1955. — С. 107.

27. Палицин А. А. Русский биографический словарь. «Павел–Петр». — Спб.: Типография И. Н. Скороходова, 1902. — С. 148–149.

В. А. Папанова

АКАДЕМІК П. І. КЕППЕН — ДОСЛІДНИК СТАРОДАВНЬОЇ ОЛЬВІЇ

Кеппен Петро Іванович (1793–1864) — одинарний академік Петербурзької академії наук (з 1843). Уродженець м. Харкова, вихованець Харківського університету (закінчив 1812). Юрист за фахом, історик, археолог, археограф, географ, статистик, бібліограф за своїми науковими інтересами. Залишив помітний слід в дослідженні античних пам'яток Північного Причорномор'я, насамперед давньогрецької колонії Ольвія.

Понад двісті років вивчається Ольвія. Серед її дослідників багато відомих імен, але перші завжди залишаються першими і їх дослідження зберігають свою цінність і для сьогодення. Інша справа, що не всі їх висновки підтверджуються наступним розвитком науки, але те, що вони бачили на власні очі, має непересічне значення.

Академік П. І. Кеппен належав до плеяди перших дослідників Ольвії. Вперше він побував тут влітку 1817 р., здійснивши приватну мандрівку вздовж узбережжя Чорного моря [1, С. 38]. Подо-